

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ

УДК 342.951; 378.4

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-110-118](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-110-118)

Ковальчук Алла Юріївна,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри приватного та публічного права Факультету підприємництва та права Київського університету технологій та дизайну, 01011, Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, тел. (067)9158889, e-mail: kovalchukay@i.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4807-2436>

Косиця Ольга Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН України, 09108, Київська область, м. Біла Церква, вул. Леваневського, 52/4, (04563) 7-16-07, e-mail: olga.kosytsia@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5781-780X>

Іванський Андрій Йосипович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Університету «Крок», 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, тел.: (067)4437857, e-mail: AndriyIvanskiy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3500-7870>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті акцентовано увагу на специфіці професії юриста, здобуття якої є нетиповою, що залежить, передусім, від спеціалізації майбутнього правника. Проаналізовано стан та перспективи розвитку юридичної освіти. Висвітлено проблемні питання організаційно-правового характеру організації здобуття юридичної освіти. Підкреслюється, що європейські університети, прагнучи до найвищого рівня якості, конкурентоспроможності та бездоганності, доступності й демократизму у своїй діяльності, зобов'язують Уряди й освітні структури планувати і робити конкретні спільні кроки у створенні єдиної «Європи знань». При цьому їх конкурентоздатність підіймається не за рахунок обмежень і контролю з боку держави, а шляхом власної трансформації. Ось чому й національна концепція реформування й модернізації юридичної освіти в Україні має також бути спрямована на реалізацію загальноєвропейських підходів і принципів. В європейських країнах форми організації юридичної освіти й підготовки до практичної діяльності різні, вони корелюються між собою, але ніде не пов'язані жорстко й безальтернативно, як це пропонується в Україні.

Підкреслено необхідність підвищення якості надання освітніх послуг в Україні на прикладі зарубіжних країн. Узагальнено, що національна концепція реформування й модернізації юридичної освіти в Україні має також бути спрямована на реалізацію загальноєвропейських підходів і принципів. Висвітлено конкретні проблеми щодо забезпечення реалізації принципу ефективності й якості у процесі підготовки майбутнього правника.

Авторами запропоновано шляхи вдосконалення системи організації юридичної освіти, а також тактики підготовки майбутнього правника. Зроблено висновок, що подальші науково-практичні дослідження щодо забезпечення принципу ефективності та якості у процесі організації юридичної освіти з метою її удосконалення мають безпосередній вплив як на утвердження прав і свобод окремої людини, так і на зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: право, правнича професія, здобуття правничої професії, принципи здобуття освіти правником, принцип якості, принцип ефективності.

Kovalchuk Alla Yuriivna,

Doctor of Laws, Associate Professor, Professor of the Department of Private and Public Law of the Faculty of Entrepreneurship and Law of the Kiev University of Technology and Design, 01011, Kyiv, 2 Nemyrovych-Danchenko St. tel. (067)9158889, e-mail: kovalchukay@i.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4807-2436>

Kosytsia Olha Oleksiivna,

Doctor of Law, Professor of the Department of the Methodology of Vocational Education and Social and Humanitarian Disciplines, Bilotserkva Institute of Continuing Professional Education of the State Institution of Higher Education "UNIVERSITY OF EDUCATION MANAGEMENT" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 09108, Kiev region, Bila Tserkva, 52/4 Levanevsky St., (04563) 7-16-07, e-mail: olga.kosytsia@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5781-780X>

Ivanskiyy Andriy Yosypovych,

Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines of "Krok" University, 03113, Kyiv, 30-32 Tabirna St., tel.:(067) 4437857, e-mail: AndriyIvanskiyy@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3500-7870>

PROVIDING THE EFFICIENCY AND QUALITY PRINCIPLE IN THE LEGAL EDUCATION ORGANIZATION PROCESS

Abstract: The article focuses on the specifics of the profession of a lawyer, the acquisition of which is atypical, which depends, first of all, on the specialization of the future lawyer. The status and prospects of the development of the legal education are analyzed. The problems of the organizational and legal nature of the organization of obtaining a legal education are covered. It is emphasized that the European universities, in pursuit of the highest level of quality, competitiveness and excellence, accessibility and

democracy in their work, oblige the Governments and educational structures to plan and take concrete joint steps in creating a single “Europe of Knowledge”. At the same time, their competitiveness is raised not by restrictions and control by the state, but by their own transformation. That is why the national concept of reforming and modernizing the legal education in Ukraine should also be aimed at implementing pan-European approaches and principles. In the European countries the forms of organization of the legal education and training for practice are different, they are correlated with each other, but they are not connected in any way rigidly and alternatively, as it is proposed in Ukraine.

The need to improve the quality of the educational services in Ukraine, as exemplified by foreign countries, is emphasized. Generally speaking, the national concept of reforming and modernizing the legal education in Ukraine should also be aimed at implementing pan-European approaches and principles. The specific problems of ensuring the implementation of the principle of efficiency and quality in the process of preparing a future lawyer are highlighted.

The authors suggest ways to improve the system of organization of the legal education, as well as tactics of training the future lawyer. It is concluded that further scientific and practical studies on ensuring the principle of efficiency and quality in the process of organizing the legal education with a view to improving it have a direct impact on both the assertion of the rights and freedoms of the individuals and the strengthening of the national security.

Keywords: law, legal profession, acquisition of the legal profession, principles of the legal education, quality principle, efficiency principle.

Постановка проблеми. Правнича професія на сьогоднішній день є найпопулярнішою серед молоді. Але здобуття цієї професії є нетиповим, особливим. Це залежить, передусім, від спрямованості майбутнього правника, адже юридична освіта – це частина системи спеціалізованої освіти, яка забезпечує підготовку правознавців (юристів) для роботи в державному апараті, у судах, адвокатурі, народному господарстві, правоохоронних органах тощо. Так, наприклад, діяльність прокурора суттєво відрізняється від діяльності правника, який працює у банку або на підприємстві.

Результати опитування випускників закладів вищої освіти вказують на проблеми як організаційного характеру, так і на проблеми правового забезпечення організації здобуття правничої освіти.

Досі жваві дискусії викликає впровадження обов'язкового зовнішнього тестування для вступу до магістратури права, доцільність виділення спеціальних умов доступу до здобуття правничої професії, стандартизація юридичної освіти. Так, в країні була здійснена спроба обмеження доступу до правничої професії – до Верховної Ради України внесено законопроект «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147, зареєстрований 28.09.2017 р. та альтернативний законопроект «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» № 7147-1, зареєстрований 17.10.2017 р. (проекти відкрито). На жаль, така законодавча ініціатива не дає змоги закладам вищої освіти вільно обирати форми та методи для формування сві-

тогляду майбутніх юристів, здійснювати їхню ефективну підготовку.

Держава також забирає у приватних навчальних закладів право вільно формувати навчальні програми, плани тощо. Згідно зі статтею 3 законопроекту: «Стандарти вищої освіти за спеціальностями «Право», «Міжнародне право» розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій органів самоврядування представників правничих (юридичних) професій, провідних юридичних шкіл, органів самоврядування юридичних шкіл та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти». Така норма суттєво обмежує можливості побудови нестандартних підходів у навчанні й підготовці правників.

Натомість європейські університети, прагнучи до найвищого рівня якості, конкурентоспроможності та бездоганності, доступності й демократизму у своїй діяльності, зобов'язують уряди й освітні структури планувати і робити конкретні спільні кроки у створенні єдиної «Європи знань». При цьому їх конкурентоздатність підіймається не за рахунок обмежень і контролю з боку держави, а шляхом власної трансформації. Ось чому й національна концепція реформування й модернізації юридичної освіти в Україні має також бути спрямована на реалізацію загальноєвропейських підходів і принципів.

В європейських країнах форми організації юридичної освіти й підготовки до практичної діяльності різні, вони корелюються між собою, але ніде не пов'язані жорстко й безальтернативно, як це пропонується в Україні. Так, наприклад, у Німеччині відсутня

процедура акредитації. Рішення про утворення університету ухвалює влада відповідної федеральної землі на основі визначених потреб та згідно з нормами законів про вищу школу. У вишах Німеччини акредитують окремі навчальні програми, щоб гарантувати якість та ефективність викладання кожної дисципліни. Акредитацію здійснюють різні недержавні агенції, які, зі свого боку, теж мають бути акредитовані Німецькою акредитаційною радою.

У Польщі стандарти вищої освіти, зокрема, перелік дисциплін, їх короткий зміст (анотація) та відповідна кількість навчальних годин для кожної дисципліни, закріплюються в актах Міністерства науки і вищої освіти та публікуються в Бюлетені публічної інформації. Але виші мають право формувати та затверджувати власні навчальні плани й програми з урахуванням ухвалених стандартів освіти. Для всіх спеціальностей, зокрема для спеціальності «Право», акредитацію здійснює Державна акредитаційна комісія, в якій функціонує секція навчальних напрямів у галузі суспільних наук і права. Фактично такий самий підхід є і в Україні.

Однак у процесі підготовки правника, на жаль, не враховано специфіку його майбутньої практичної діяльності у різних галузях, зокрема, у галузі економіки, політики, техніки, інформатики. Нормативно-правовими актами визначається лише частина правничих професій, таких, як: суддя, адвокат, прокурор, нотаріус. А таким правничим спеціальностям як фахівець з питань фінансового права, права, яким регулюється організація освіти тощо, законотворці, на жаль, не

приділили належної уваги. Хоча запит суспільства на таких фахівців є. Отже, під час організації освітнього процесу слід враховувати сферу діяльності майбутнього правника, а також запити суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковим фундаментом даного дослідження стали праці: Сидоренко В. В. Розвиток педагогічного акмепрофесіогенезу в умовах формальної і неформальної післядипломної освіти (2017), Отич О. М. (2018) *Проблеми і перспективи розвитку освіти в Україні у контексті глобальних викликів інформаційного суспільства*; Молчанової А.О. (2018) Шлях до відкритої освіти; Отамась І. Г. (2018) Інноваційні технології у сучасному освітньому просторі тощо.

Метою статті є визначення критеріїв ефективності здобутої професії й розроблення механізмів для забезпечення принципу ефективності здобуття правничої професії.

Виклад основного матеріалу. Правові й організаційні питання здобуття правничої професії порушувалися фахівцями з різних галузей науки: права, педагогіки, державного управління тощо. Усі фахівці зазначають про необхідність забезпечення принципу доступності юридичної освіти. Однак принципу ефективності здобутої освіти, на жаль, не приділялося уваги. Отже, проблемним питанням є критерії фахівця з права, тобто ефективності здобутої освіти, можливості її ефективно застосовувати у практичній діяльності.

Авторами «Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правників відповідно до європейських стандартів

вищої освіти та правничої професії» визначається, що критерієм фаху, отриманого у закладах освіти, є успішне складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право», що є необхідною умовою доступу до посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, кваліфікаційні вимоги яких передбачають наявність вищої юридичної освіти.

Але різні заклади вищої освіти, що готують майбутніх правників, мають різні спрямування, умови підготовки й відповідно різні результати складання єдиного іспиту. Не враховано й фактор особистості правника, його природних здібностей. Подекуди випускники володіють теоретичними знаннями у достатньому обсязі, але їхні особисті якості не враховуються. Виникає питання, як, виходячи з таких рамок, можна готувати справжнього й ефективного фахівця з права?

На нашу думку, вирішенню такої проблеми сприятиме створення оптимальної моделі викладання навчальних дисциплін з метою найбільш якісного опанування необхідного масиву інформації з певних дисциплін та формування стійких навичок практичного застосування здобутих знань. Українське необхідне вільне опанування студентами, які здобувають вищу юридичну освіту, стійких навичок застосування теоретичних знань у практичній діяльності. До такої думки схилилися Ділейн Р. Свенсон, професор права з Католицького університету імені Іоанна Павла II (Польща), засновник та директор Центру вдосконалення юридичних навичок (Польща); доктор права Джеймс Холмз Армстейд, професор стратегічного планування та міжна-

родного права Військово-морського коледжу у відставці (США); Жан К. Сигал, радник з правових питань юридичної фірми Сігал Капоцці (США); доктор Хана Хорак, завідувач кафедри права Загребського університету. Декан Правничої школи ім. Вашингтона та Лі (Лесінгтон, Вірджинія, США) доктор Brent Хелвіг та професор цієї ж школи Томас Спіді Райс зосередили увагу учасників конференції на суто технічному передовому оснащенні навчальних аудиторій та приміщень, що дає змогу суттєво економити час викладачів і студентів, забезпечуючи найбільш комфортні умови для навчального процесу. Експерт відділу міжнародних зв'язків Загребського університету Зілейка Пітнер доповідав про цілком позитивний досвід функціонування академічних обмінів між країнами програми Еразмус + та країнами-партнерами [2, с. 8–9]. І це є беззаперечним.

У контексті стійкого європейського напрямку розвитку України та адаптації національних стандартів навчання до еталонних моделей, що застосовуються у Європейському Союзі у галузі освіти, потребують більш детального вивчення та перспективного розгляду саме ті європейські стандарти, до яких ми прагнемо у галузі юридичної освіти. Цікавим і репрезентативним для нас є досвід Австрії. Здобути вищу юридичну освіту (Rechtswissenschaft) в Австрії можливо лише у п'яти університетах міст Грац, Лінц, Зальцбург, Інсбрук та Відня. Для порівняння кількості вищих навчальних закладів, які дають змогу здобути юридичну освіту, в Україні нині сягає майже 300, у Польщі їх налічується лише 25 (із них 10 – приватні), у Німеччині – 44 (із них – 1

приватний), у Франції – близько 80, у Великій Британії – 97 і навіть у Сполучених Штатах Америки їх менше 200. Прирівнюю до юридичної є освіта, яка здобувається в економічному університеті Відня за фахом «Економічне право» (Wirtschaftsrecht) [2]. Дуже важливим випробуванням у житті студентів Австрії є STEOP-фаза професійного орієнтування та входження у навчальний процес [3]. Особи, які не склали два іспити через 6 місяців навчання на цій фазі, позбавляються права навчатися у цьому університеті довічно [4]. Навчання в університеті починається з так званого ввідного етапу, мета якого – допомогти студентам-першокурсникам освоїтися. У цьому їм допомагають наставники (тьютори) з числа старшокурсників [5, с. 40–43].

Велику роль у житті студента відіграє Oesterreichische Hoehschuelerinnenenschaft [6], що можна перекласти як австрійське товариство осіб, які навчаються у закладах вищої освіти Австрії. Це об'єднання виконує функції підтримки та захисту студента, захищаючи його навіть перед роботодавцем у суді, якщо права студента порушені під час його роботи на практиці чи у перші роки після закінчення закладу вищої освіти. Товариство надає також усіляку допомогу та роз'яснення.

Головним завданням юридичної освіти в європейських країнах є підготовка фахівців у галузі права, які водночас мають глибокі теоретичні знання, стійкі навички застосування правових норм у спілкуванні та під час складання юридичних документів. Австрія вважається батьківщиною європейського права, а здобуття вищої юридичної освіти в Австрії є дуже престижним і важливим кроком

у кар'єрі юриста, який має відповідні амбіції [7]. Традиційно в європейському суспільстві великою повагою користуються люди з вищою освітою, а адвокати традиційно належать до еліти суспільства. В Австрії лише майже 10% населення мають вищу освіту. Це становище пояснюється досить високими вимогами до здобувача вищої освіти.

Суттєвий позитивний вплив на весь процес здобуття юридичної освіти мають два фактори, які створюють прірву між українською й європейською моделлю здобуття вищої освіти. По-перше, іспит чи залік можна отримати винятково за знання, продемонстровані на іспиті чи під час заліку (до речі, ніяких екзаменаційних білетів не існує, власне, як і питань, які виносяться на іспит). Ніякі інші спроби, як наприклад, через хабар або за допомогою протекції неможливі. Навпаки, той студент, який ризикне на подібні спроби, може бути відрахований з ганьбою та позбавлений довічно права навчатися у такому університеті. По-друге, між викладачами та студентами встановлюються поважні та колегіальні взаємини. Ведеться постійне анкетування серед студентів щодо професійних якостей викладача, зокрема, щодо його готовності наводити приклади та роз'яснювати важкі приклади з практики, його привітності та ввічливості. Усі ці анкетні дані складаються у графіки, які ведуться на весь час роботи викладача у закладі вищої освіти. Ці два принципи взагалі міняють усю систему взаємин, знаходячи адекватне віддзеркалення в організації решти сфер взаємин у процесі навчання. Слід також додати декілька слів щодо дуже інформативних інтернет-ресурсів уні-

верситету. Будь-яку інформацію студент може отримати за допомогою власного комп'ютера, не виходячи з кімнати. Запис на іспит, реєстрація на практичні заняття, доступ до розкладу занять, отримання завдань на практичні заняття, зміни у розкладі занять, доступ до конспекту лекцій викладача, доступ до бібліотеки університету, спілкування з викладачами та запис до них на консультування відбувається через електронні поштові скриньки, що свідчить про, насамперед, повагу до студента, економію його особистого часу, який він не марнує у чергах до викладача, як це відбувається в українському закладі вищої освіти. Усе це дуже важливі інструменти навчального процесу в Австрії.

Безумовно, дуже корисним є організований некомерційний обмін студентами та викладачами між закладами вищої освіти Туреччини, Норвегії, Македонії та Ліхтенштейну та інших країн Європейського Союзу. Такий «іноземний семестр» (Еразмус +) додає кожному з учасників неповторного досвіду міжнаціонального спілкування, вивчення передових освітніх технологій та розширення власних горизонтів світогляду. Викликає схвалення також організація стажування та відвідування студентами майже всіх керівних органів Європейського Союзу та найважливіших інституцій у межах вивчення таких начальних дисциплін, як «Європейське право» та «Міжнародне право».

З погляду ретроспективи передових технологій навчання, слід відзначити, що в радянські часи обов'язковим для багатьох вищих навчальних закладів був збір інформації та отримання характеристики на власного випускни-

ка після року його праці на підприємстві. Це допомагало отримати зворотний зв'язок для закладів вищої освіти та порівняти успішність навчання студента й праці молодого спеціаліста, а за потреби вносити відповідні зміни до навчального плану. На сьогодні випадки застосування такого зворотного зв'язку в Україні невідомі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наряду з загальними підходами до підготовки юристів в європейських країнах, які є доцільними до запровадження в українській освітній простір, важливим аспектом освітнього процесу є тактика проведення занять, їх наповнення, інформативність. Для прикладу, під час викладання курсу фінансового права України слід постійно спостерігати за ефективністю поданої інформації. У цьому випадку кожен з викладачів має змогу сам відповісти собі на такі запитання: скільки з його студентів після отримання позитивної оцінки знань та закінчення закладу вищої освіти за фахом «Право» будуть у змозі обрахувати податок, оцінити належність доказів щодо своєчасності його нарахування та сплати, перевірити на підставі первинних документів бухгалтерського обліку законність здійснення типових господарських операцій на підприємстві, скільки студентів може орієнтуватися у практиці Європейського суду з прав людини щодо вирішення податкових спорів?

Таким чином, вимоги часу та критерії фахівця, який би мав попит на ринку юридичних послуг, а не лише диплом про вищу юридичну освіту, вимагають суттєвого перегляду структури навчального плану різних галузей права України у бік збільшення

частки практичних занять та суттєвого поліпшення їх якості. Цілком сучасною вимогою є не лише вивчення нормативного матеріалу, практики розгляду судових справ в ЄС, але й оволодіння усіма програмними компетентностями. Високий рівень правової культури та дотримання верховенства права у більшості європейських країн свідчить про те, що усіма цими навичками, знаннями, уміннями та цінностями володіють студенти, які навчаються на факультетах правознавства у європейських закладах вищої освіти. Подальші науково-практичні дослідження щодо забезпечення принципу ефективності та якості у процесі організації юридичної освіти з метою її удосконалення мають безпосередній вплив як на утвердження прав і свобод окремої людини, так і на зміцнення національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Juristenausbildung in Österreich. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Juristenausbildung_in_%C3%96sterreich
3. Was ist das STEOP in österreichische Universität? URL: <http://www.univie.ac.at/astro-steop/steop/steop-was-ist-das/>
4. Bettina Perthold-Stoitzner: Universitätsgesetz 2002. Manz-Verlag, Wien, 2. Auflage 2009, ISBN 978-3214090890.
5. Погрібний О. О. Порівняльне законодавство. Навчальний посібник: Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006, 296 с. URL: <http://uchebnik-online.net/book/33-porivnyalne-pravoznavstvo-navchalnij-posibnik-oo-pogribnij/16-tema-10-yuridichna-osvita-v-pravovix-sistemax-svitu.html>.

6. Österreichische Hörschülerinnenschaft. URL: <https://www.oeh.ac.at/>.

7. Юридична освіта за кордоном. URL: <http://edu-vienna.com.ua/juruduchna-osvita-za-kordonom.htmlhttp>.

8. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань «стан юридичної освіти в Україні». Київ 2018 рік. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/03/30/LegalEducationReport-FINAL.pdf>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» : vid 01.07.2014 r. # 1556-VII [Law of Ukraine “On Higher Education” from 01.07.2014 № 1556-VII]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

2. Juristenausbildungin Österreich. (n.d.). [de.wikipedia.org](https://de.wikipedia.org/wiki/Juristenausbildung_in_%C3%96sterreich). Retrieved from https://de.wikipedia.org/wiki/Juristenausbildung_in_%C3%96sterreich [in German].

3. Was ist das STEOP in österreichische Universität? (n.d.). www.univie.ac.at. Retrieved from <http://www.univie.ac.at/astro-steop/steop/steop-was-ist-das/> [in German].

4. Perthold-Stoitzner, B. (2009). *Universitätsgesetz 2002*. (2 Auflage). Wien: Manz-Verlag [in German].

5. Pohribnyi, O. O. (2006). *Porivnialne zakonodavstvo [Comparative legislation]*. Kharkiv: Kharkivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Retrieved from <http://uchebnik-online.net/book/33-porivnyalne-pravoznavstvo-navchalnij-posibnik-oo-pogribnij/16-tema-10-yuridichna-osvita-v-pravovix-sistemax-svitu.html>.

6. Österreichische Hörschülerinnenschaft. www.oeh.ac.at. Retrieved from <https://www.oeh.ac.at/> [in German].

7. Yurydychna osvita za kordonom [Legal education abroad]. (n.d.). edu-vienna.com.ua. Retrieved from <https://edu-vienna.com.ua/juruduchna-osvita-za-kordonom.html> [in Ukrainian].

8. Stan yurydychnoi osvity v Ukraini. *Analitychne doslidzhennia za rezultatamy osvitnikh vymiriuvan [State of legal education in Ukraine. Analytical research on the results of educational measurements]*. (2018). Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/03/30/LegalEducationReport-FINAL.pdf> [in Ukrainian].